

аспірант кафедри англійської
філології та перекладу
Житомирського державного
університету імені Івана Франка

ПОРУШЕННЯ РОЛЬОВИХ ОЧІКУВАНЬ У СПІЛКУВАННІ КЕРІВНИКА ТА ПІДЛЕГЛОГО: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КІНОДИСКУРСУ)

Сучасний етап розвитку лінгвістики характеризується особливим інтересом до комунікативно-прагматичних особливостей перебігу комунікації [9, с. 144]. Діалогічне спілкування являє собою взаємодію комунікантів, яка відбувається у відповідності до певних принципів, законів та механізмів поведінки [4, с. 86]. Офіційне спілкування поширене в сучасному суспільстві і забезпечує взаємодію в ситуації «керівник–підлеглий». Саме рольові очікування учасників спілкування [8: 65] визначають, як сприймається партнер, як оцінюється його поведінка та як оцінюється індивідом власна поведінка [4, с. 22]. Спілкування загалом завжди орієнтоване на реципієнта, оскільки мовець контролює реакцію слухача і в залежності від цього регулює власну мовленнєву поведінку [7, с. 6], що особливо характерно для діалогічного спілкування керівника та підлеглого. Відтворення картини спілкування між керівником та підлеглим є неможливим без аналізу властивостей, які вносять дисгармонію в мовні дії комунікантів. У той же час порушення рольових очікувань тактико-стратегічної організації спілкування «керівник-підлеглий» в англістиці – одна з малодосліджених проблем. Однак аналіз міжособистісної комунікації свідчить про те, що відхилення від дотримання статусних обов'язків може впливати на вектори спілкування мовців з асиметричними статусами. Аналіз емпіричного матеріалу виявив використання підлеглими тактики критики дій керівника, що розглядається нами як порушення рольових очікувань, а тому *метою статті* є дослідження комунікативно-прагматичних особливостей реалізації даної тактики на матеріалі текстів сценаріїв англомовних кінотворів. Вибір саме такого матеріалу дослідження пояснюється тим, що дискурс кіно відображає мовленнєві комунікативні моделі, які притаманні сучасному носію мови і викликає у глядача відчуття реальної розмови [6]. *Завданнями* є 1) визначення поняття «критика»; 2) опис сценаріїв реалізації ТКД; 3) виокремлення можливих компонентів ТКД, а також 4) ілюстрація впливу ТКД на модифікацію статусу учасників спілкування.

Існування критики в різноманітних сферах знань і областях людської діяльності, властивість виступати однією з базових категорій у багаточисленних дисциплінах вказують на важливість цього соціокультурного феномену і необхідність його дослідження [3, с. 11]. Хоча вираження критики може послугувати причиною комунікативних невдач і навіть конфліктів в інтеракціях мовців [10, с. 76], особливості вербалізації і його тактико-стратегічна реалізація досі не були достатньо висвітлені в сучасній лінгвістиці.

Аналіз словникової дефініції лексеми *критика* в тлумачних словниках української мови виявив таке значення: *розгляд і оцінка когось, чогось з метою виявлення та усунення вад, хиб* [11]. Англомовні словники дають таке визначення терміну *criticism: remarks that say what you think is bad about someone or something* [12] (*зауваження, які вказують на те, що ти вважаєш поганим у когось або чомусь*), що є вужчим, оскільки не зазначає мети сказаного. Мовленнєвий акт (МА) критики відноситься до оцінних МА [5: 31], у системі яких він визначається як такий, що наносить шкоду слухачеві, на відміну від таких МА, як «похвала» або «комплімент», які позитивно оцінюють предмет мовлення. Висловлення, які виражають негативну оцінку по відношенню до адресата, його поведінки або об'єктів, пов'язаних із ними, є потенційно небезпечними для іміджу адресата [10, с. 76]. Ми розглядаємо критику як МА, який має на меті вказати адресатові на вади або помилковість його слів чи вчинків та є складовою частиною *тактики критики дій* (ТКД).

ТКД має два основних сценарії застосування. Перший із них передбачає реалізацію тактики в ініціалній репліці, що демонструє комунікативну ініціативу адресанта, наприклад:

(1) Mike: *I can't believe it. You gave me, like, the worst advice anyone's ever given another person* (Suits / Season 1 / Episode 7).

Підлеглий Майк звинувачує свого боса в тому, що той дав йому погану пораду, реалізуючи ТКД, тим самим принижуючи його статус. Дану тактику виражено МА критики, а використання найвищого ступеня порівняння (*the worst advice*) додає емоційності сказаному і посилює прагматичний ефект.

Другий сценарій характеризується використанням ТКД у реактивній репліці, як от коли Донна, секретарка, критикує поведінку Луїса, свого керівника:

(2) Luis: *Donna, it's a simple question. Did Mike and Harvey break up-break up, or did they take a time-out and, like, say to each other, "hey, let's see other people and make sure that we're sure"*.

Donna: *I see what's going on here. Jessica feels sorry for you, so she's given you your pick of the litter. And now you're sniffing around here, trying to put the moves on Mike behind Harvey's back*.

Luis: *No, no, no, no, no, no, no. I would never do that. No, that's why I'm here to ask permission* (Suits / Season 3 / Episode 2).

Підлегла Донна засуджує поведінку Луїса, який цікавиться особистим життям колег, виражаючи це МА критики (*And now you're sniffing around here, trying to put the moves on Mike behind Harvey's back*), і, очевидно, завдає іміджевих втрат Луїсу, оскільки персонаж-чоловік у відповіді використовує тактику виправдання (*No, no, no, no, no, no, no. I would never do that. No, that's why I'm here to ask permission.*), що в результаті ще більше знижує його статус.

Тактика виправдання як реакція на ТКД, проте не у всіх ситуаціях, носить принижуючий характер – вона також може спростовувати критику і зберігати статус і обличчя мовця з вищим статусом, що ілюструє така ситуація:

(3) Mike: *I can't believe you. You were going to perjure yourself just to win. I thought you didn't cross lines. That's the difference between guys like you and him.*

Harvey: *I had no intention of submitting this affidavit. I'm not going to perjure myself. But Tanner doesn't know that and he never will* (Suits / Season 1 / Episode 7).

Майк, помічник Харві, вдається до ТКД, звинувачуючи його в намірі лжесвідчити в суді (*You were going to perjure yourself just to win*). Використання констативу і конструкції *to be going to* свідчить про переконання персонажа-підлеглого в тому, що Харві винний, що підвищує статус помічника. Майк продовжує реалізовувати ТКД, яка комбінується з тактикою вираження розчарування (*I thought you didn't cross lines*) з метою вчинення певного психологічного тиску. Реакцією Харві є тактика виправдання, проте вона несе в собі характер розвінчання хибного переконання Майка і призводить до зміцнення статусу керівника, оскільки це був крок, щоб ввести суперника Харві в оману (*But Tanner doesn't know that and he never will*) і характеризує його як кмітливого адвоката.

Можливим компонентом ТКД є *порада*, яка порушує статусну асиметрію між мовцями у випадку, коли її ініціює співрозмовник із нижчим статусом, як показує приклад:

(4) Mike: *You shouldn't go behind people's backs, Luis. You shouldn't try and access information that's none of your business. It could backfire.*

Luis: *Mmm. I think we need to talk to Harvey* (Suits / Season 1 / Episode 11).

Майк вдається до конфронтативної стратегії застосовуючи ТКД (*You shouldn't go behind people's backs, Luis. You shouldn't try and access information that's none of your business*), при цьому порада виступає в якості непрямой критики дій Луїса, який без дозволу використав інформацію з особистих документів підлеглого. Модальне дієслово *should* у даному випадку виражає рекомендацію і настанову, проте його використання не відповідає рольовим очікуванням поведінки адресанта з нижчим статусом. Кульмінацією репліки помічника є непрямий менасив (*It could backfire*), який має на меті зміцнити статус мовця.

Використання ТКД може носити кооперативний характер [1, с. 99–196]. У певних ситуаціях підлеглий реалізує дану тактику з метою мотивувати керівника до дій, як зображено в такому діалозі між Луїсом і його помічницею Катериною:

(5) Katherine: *God damn it, Luis. You know how this works. First it's a case. Then it's a client. Before you know it, you're on the 38th floor with Ted.*

Luis: *Who's Ted?*

Katherine: *Exactly.*

Luis: *Holy shit. What did I just do?* (Suits / Season 4 / Episode 2)

Катерина застає Луїса в його власному кабінеті в депресивному стані і, дізнавшись про причини, вдається до критики досить різко, відразу порушуючи кордони правил спілкування використанням грубого вигуку (*God damn it*), що виражає її злість і роздратування його поведінкою. Далі ТКД комбінується з тактикою прогнозування (*You know how this works. First it's a case. Then it's a client*) з метою вчинення максимального психологічного впливу на мовця. Реактивна репліка керівника вказує на успішність реалізованих Катериною тактик, оскільки її співрозмовник усвідомлює хибність власних вчинків і, хоча вдається до використання непрямой критики власних дій (*What did I just do?*), вираженої квеситивом, налаштований він досить рішуче.

Звинувачення в складі ТКД у певних ситуаціях також покликане спонукати керівника до дій, що проілюстровано в прикладі:

(6) Mike: *She knows? And you know she knows? And you're joking about my life? What the hell is wrong with you?*

Harvey: *Are you mad at me?*

Mike: *No, I want to kill you!* (Suits / Season 2 / Episode 1)

Майку стає відомо, що керівник фірми дізнався про його фіктивний диплом і йому здається, що Харві, персонаж-керівник, несерйозно ставиться до цієї проблеми, і тому він реалізує ТКД, яка на актомовленневому рівні представлена квеситивами (*And you're joking about my life? What the hell is wrong with you?*) і вказує на пригнічений емоційний стан персонажа-підлеглого. Використання грубої розмовної конструкції *What the hell* відображає фамільярне ставлення до керівника, реакція якого (*Are you mad at me?*) вказує на прийняття його позиції і принижує статус керівника. Реакція підлеглого з використанням тактики погрози (*No, I want to kill you!*) додає значних іміджевих втрат керівнику.

Отже, тактика критики дій у випадку, якщо її реалізує підлеглий, має значний вплив на статус обох учасників комунікації – знижує статус керівника і підвищує статус підлеглого. Зважаючи на те, що ТКД відноситься до розряду тактик, які наносять шкоду іміджеві слухача, її реалізація може призводити до виходу із зони кооперативного спілкування. Оскільки реалізація підлеглим даної тактики неминуче знижує статус керівника, останній часто вдається до тактик, які допомагають реабілітувати його статус у реактивній репліці. Перспективою подальшого дослідження є систематизація вербальних та синтаксичних особливостей мовної особистості керівника і підлеглого в умовах порушення рольових очікувань у діалогічному спілкуванні.

Література:

1. Велівченко В.Ф. Комунікативні стратегії і тактики мовця в сучасному англомовному емотивному дискурсі / В.Ф. Велівченко // Вісник Черкаського університету. – 2010. – Вип. 193. – С. 99–106.
2. Волчков Э.Г. Психология общения: учеб. пособие / автор-сост. Э.Г. Волчков; под ред. И.М. Юсупова. – Казань : Академия наук РТ, КФУ, 2015. – 365 с.
3. Гаврилова Н.В. Лингвокультурные характеристики концепта «критика» / Н.В. Гаврилова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2007. – № 2. – С. 10.
4. Гнездилова Л.Б. Ирония и намек как способы уклонения коммуниканта от прямого ответа / Л.Б. Гнездилова // Вестник Иркутского государственного лингвистического университета. – 2014. – С. 86.
5. Гринишин М.М. Оцінні мовленнєві акти в асиметричних ситуаціях спілкування / М.М. Гринишин // Мова і культура. : [наук. журнал / гол. ред. Д.С. Бураго]. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Т. VIII (120), Вип. 11. – С. 31.
6. Духовная Т.В. Дискурс кинофильма: соотношение с понятием дискурса живой речи / Т.В. Духовная // Вестник Майкопского государственного технологического университета. – 2014.
7. Иванова М.А. Прагмалингвистический статус неуспешного диалогического дискурса : автореф. дис... канд. филол. наук:10.02.19 / М.А. Иванова ; ГОУ ВПО «Кемеровский государственный университет». – Барнаул, 2007. – 17 с.
8. Попович І.С. Типологічні особливості очікувань / І.С. Попович // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 1(2). – С. 64.
9. Селіванова О.О. Методологічні проблеми дослідження діалогу / О.О. Селіванова // Одеський лінгвістичний вісник. – 2013. – Вип. 1. – С. 144–158.
10. Тахтарова С.С. Концепт «критика» в немецкой лингвокультуре и его реализация в межличностном дискурсе / С.С. Тахтарова // Известия высших учебных заведений. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2009. – № 4. – С. 76.
11. Український тлумачний словник [Електронний ресурс] // Тлумачний словник онлайн. – Режим доступу : <http://language.br.com.ua/>.
12. Merriam-Webster. Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/statement>.
13. Suits [Electronic resource]. – Mode of access : <http://watchseries.do/series/suits/season/1/episode/1>.

Анотація

**Н. ГОРБАЧОВА. ПОРУШЕННЯ РОЛЬОВИХ ОЧІКУВАНЬ У СПІЛКУВАННІ КЕРІВНИКА
ТА ПІДЛЕГЛОГО: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРІАЛІ АНГЛОМОВНОГО КІНОДИСКУРСУ)**

Стаття присвячена аналізу порушень рольових очікувань у процесі спілкування мовців з асиметричними статусами. Розглядається тактика критики дій, реалізована підлеглим для зміцнення власного статусу та зниження статусу керівника. У розвідці також висвітлені прагмалінгвістичні особливості реалізації зазначеної тактики.

Ключові слова: рольові очікування, тактика критики дій, статус, керівник, підлеглий, мовленнєвий акт.

Анотация

**Н. ГОРБАЧЁВА. НАРУШЕНИЕ РОЛЕВЫХ ОЖИДАНИЙ В ОБЩЕНИИ РУКОВОДИТЕЛЯ
И ПОДЧИНЕННОГО: КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧЕСКИЙ АСПЕКТ
(НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛОЯЗЫЧНОГО КИНОДИСКУРСА)**

Статья посвящена анализу нарушений ролевых ожиданий в процессе общения коммуникантов с асимметричными статусами. Рассматривается тактика критики действий, реализуемая подчиненным для укрепления собственного статуса и понижения статуса руководителя. В исследовании также представлены прагмалингвистические особенности реализации данной тактики.

Ключевые слова: ролевые ожидания, тактика критики действий, статус, руководитель, подчиненный, речевой акт.

Summary

**N. GORBACHOVA. VIOLATION OF ROLE EXPECTATIONS IN THE COMMUNICATION
OF A CHIEF AND A SUBORDINATE: COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC ASPECT
(BASED ON ENGLISH-LANGUAGE FILM DISCOURSE)**

The article is devoted to the analysis of role expectations violation in communication of speakers with asymmetrical statuses. The tactics of actions criticism employed by a subordinate aims at strengthening their status and lowering a chief's status. The paper gives the pragmalinguistic peculiarities of the tactics realization.

Key words: role expectations, tactics of actions criticism, status, chief, subordinate, speech act.